

RECENZIJOS

V. Kiparsky. *Russische historische Grammatik*. Bd. III (Entwicklung des Wortschatzes), Heidelberg, 1975, 375 p.

V. Kiparskio veikalo trečias tomas ne vienam galėjo pasirodyti gerokai netikėtas: po fonetikos ir morfologijos tomų¹ laukta sintaksės, o čia puiki knyga apie istorinę rusų kalbos leksiką. Kaip paaiškėjo iš knygos prkalbos, ketvirtą gramatikos tomą, skirtą sintaksei, rašys ne pats V. Kiparskis, o Vakarų Berlyno universiteto profesorius Herbertas Bräuer'is, kažkada perėmęs V. Kiparskio slavų filologijos katedrą minėtame universitete.

Tokią „veikimo sferą“ pasidalinimą nulėmė, matyt, V. Kiparskio moksliniai interesai: sintaksės problemos jam kiek tolimesnės, tuo tarpu etimologijos klausimus, slavų kalbų leksikos ryšius su kitų kalbų leksika jis labai intensyviai tyrinėjo visą savo mokslinės veiklos laikotarpį. Šia proga galima prisiminti tokias vertingas V. Kiparskio knygas, kaip „Die gemeinславischen Lehnwörter aus dem Germanischen“ (Helsinki, 1934), „Fremdes im Baltendeutsch“ (Helsingfors, 1936), daugybę įdomių straipsnių, recenzijų. Todėl į šioje anotacijoje aptariamą veikalą galima žiūrėti kaip į tam tikrą beveik pusės šimtmečio mokslininko tyrinėjimų apibendrinimą.

Rusų kalbos leksikos istorija veikale nagrinėjama pagal tokį planą. Pirmiausia aptariama vadinamieji paveldėti žodžiai (Erbwörter), kurie skirstomi į tris periodus: indoeuropiečių, baltų-slavų, praslavų (bendrąjį slavų). Kiekvieno periodo leksika grupuojama į aštuonis semantinius skyrius: 1) žmogaus kūnas, 2) giminytė ir lytinis gyvenimas, 3) gamtos reiškiniai, 4) gyvūnų pasaulis, 5) augmenija, 6) veikla (Tätigkeiten), 7) ypatybės ir abstrakčios sąvokos, 8) materialinė kultūra, technika.

Taip grupuodamas leksiką, V. Kiparskis kartu išdėsto savo pažiūras ir atitinkamais slavų kalbų istorijos klausimais. Pavyzdžiui, vadinamojo indoeuropiečių periodo žodžiai, autoriaus nuomone, yra mažiausiai 3500 metų senumo, bendrųjų baltų-slavų žodžių am-

žius yra mažiausiai 2500 metų. Rusų kalboje V. Kiparskis randa 454 indoeuropiečių periodo žodžius – 328 vardažodžius ir 126 veiksmažodžius. Baltų-slavų periodui jis skiria 300 žodžių – 223 vardažodžius ir 77 veiksmažodžius.

Rusų kalbos skoliniai pirmiausia skirstomi į du laikotarpius – skoliniai, patekę iki Petro Pirmojo valdymo (Die vorpetrinischen Lehnwörter), ir šio valdovo viešpatavimo metu ir vėliau patekę skoliniai (Die petrinischen und nachpetrinischen Lehnwörter). Pagal skolinimo šaltinius pirmojo periodo skoliniai skirstomi į germanų, iranėnų, tiurkų, senųjų slavų (Die Kirchenslavismen), graikų, suomių-ugrų, baltų, šiaurės germanų (skandinavų), lenkų ir vokiečių kalbų žodžius. Antrojo periodo skolinius sudaro žodžiai, gauti iš olandų, italų, anglų, vokiečių, prancūzų ir ukrainiečių kalbų.

Toliau apžvelgiama naujadarai, atsiradę jau pačioje rusų kalbos dirvoje. Atskirai nagrinėjami priesaginiai, priešdėliniai ir sudurtiniai žodžiai.

Kalbėdamas apie atskirus skolinius ar įvairius naujadarus, autorius dažnai nurodo tikslias datas, kada tie žodžiai buvo užfiksuoti atitinkamuose rusų kalbos paminkluose. Jis nevengia taip pat įvairių ekstralingvistinių detalių, rusų literatūros klasikų citatų. Žinoma, tai daro V. Kiparskio veikalą patraukliu, lengvai skaitomu. Iš visų gramatikos tomų jis, be abejo, susiras pačią plačiausią skaitytojų auditoriją, net ir tokių žmonių tarpe, kurie šiaip lingvistikos problemoms yra abejingi.

Mus, žinoma, labiausiai domina tos veikalo vietos, kuriose tiesiogiai liečiamos ir baltų kalbų problemos. V. Kiparskio pažiūros slavų kalbų baltizmų klausimu buvo žinomos jau ir anksčiau². Knygoje pateikiami beveik

¹ Apie juos plg. Мажюлис В. – „Baltistica“, 1973, t. IX, p. 95–101.

² Plg. В. Кипарский. О балтизмах русского литературного языка. – „Baltistica“, 1973, t. IX, p. 67–70; Лексичные балтызмы ў беларускай мове (Матэрыялы для абмеркавання). Мінск, 1969, p. 13–15.

tik literatūrinėje rusų kalboje vartojami baltizmai, nurodant jų užfiksavimo datą. Štai šie žodžiai:

балáнда (nuo 1847 m.) < lie. *balánda*;
валáндаться (1789 m.), валáнда 'lėtas, nerangus žmogus' < lie. *valandà*;
вѣнтеръ (nuo 1862 m.) < lie. *vėnteris*;
дѣготъ (nuo 1731 m., le. *dziegieć* jau nuo XV a.) < lie. *degūtis* (lietuvių kalbos paminkluose forma *degūtis* 'degutas' reikšmė nėra užfiksuota);

ендовá, яндовá (nuo 1551 m.) < lie. *indaujà*;

клѹня (nuo 1862 m.) < lie. *klūonas*;
ковш (nuo 1357 m.) < lie. *kaušas*;
кувшин (nuo 1625 m., кукшин nuo 1550 m.) < lie. **kaušinas* arba **kaušynas*;
кѹрпы (nuo 1599 m.) < lie. *kūrpės*;
пáкля (nuo 1731 m.) < lie. *pákulos*;
скірд(á) (nuo 1518 m., br. стырта) < lie. *stirta*;

янтáръ (nuo 1551 m.) < lie. *gintāras*.

Baltų kalbų skolinių istorija labai primena suomių-ugrų skolinių istoriją. Kaip ir rytų bei šiaurės rusų tarmėse dar daug randama suomiškų Нарax legomena, taip ir vakarinėse rusų, ypač baltarusių tarmėse galima rasti baltizmų. Kaip ir daugelis skolinių iš suomių, taip ir baltizmai dažniausiai yra rusų kalbos dialektizmai arba tik rusų kalbos istorikams žinomi žodžiai. Nė vieno baltizmo nėra tarp dažniausiai (pagal H. Joselsono sudarytas lenteles³) vartojamų rusų kalbos žodžių. Nors, nurodo V. Kiparskis, tokie žodžiai, kaip ковш,

³ H. Josselson. The Russian Word Count. Detroit, 1953.

кувшин, пакля, янтáръ, yra įprasti kiekvienam rusui.

Labai plačiai lietuvių kalbos medžiaga V. Kiparskis operuoja, nagrinėdamas atitinkamus rusų kalbos žodžių darybos klausimus. Čia jam patikimas ramstis buvo P. Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba“.

Gaila, kad ne visi lietuvių kalbos žodžiai V. Kiparskio veikale pateikiami su pažymėtomis priegaidėmis. Be to, yra ir neteisingai pažymėtų priegaidžių: *kámienas*, *papártis* (p. 40), *uóga* (p. 41), *krāntas*, *pėlnas* (p. 44). Turėtų būti: *kamienas*, *papaartis*, *uoga*, *kraintas*, *pėlnas*.

Kaip bendras baltų-slavų žodis pateikiamas rus. трачу 'verbrauche' – lie. *trōtiju* 'verderbe, verliere' (p. 43). Tačiau šis lietuvių kalbos veiksmažodis yra skolinys iš baltarusių kalbos.

Taip pat baltų-slavų periodui skiriama ir rus. строй 'Ordnung' – lie. *strajā* 'gebrückter, mit Stroh ausgestreuter Stall' (p. 44), tiesa, priduriant, jog „semantisch bedenklich“. Lie. *strajā* yra skolinys iš vokiečių kalbos. Jo šaltinis yra vok. *Streu* 'kraikas', todėl su rus. строй jis negali turėti nieko bendro⁴.

Knygoje jokio atgarsio nerado ir J. Laučiūtės slavų baltizmų tyrinėjimai.

V. Kiparskio knyga, be abejo, yra vienas įdomiausių ir vertingiausių pastarųjų metų rusų kalbos leksikos tyrinėjimų.

Tiek dėl tyrinėjimo metodikos, tiek ir dėl faktinės medžiagos šis veikalas labai naudingas ir baltų kalbų tyrinėtojams.

A. Sabaliauskas

⁴ Plačiau plg. A. Sabaliauskas. – LKK, 1970, t. XII, p. 51–53.

Мікратапанімія Беларусі. Матэрыялы. Акадэмія навук БССР, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа. Выдавецтва „Навука і тэхніка“. Мінск, 1974, 328.

Baltarusistikos darbai labai svarbūs ne tik slavistikai, bet ir baltistikai. Jau K. Būga iš Baltarusijos vietovardžių lingvistinės analizės padarė išvadą, kad dabartinėje Baltarusijoje prieš dregovičių ir krivičių atėjimą į šį kraštą gyveno baltai¹. V. Toporovas ir O. Trubačiovas, išanalizavę Aukštutinės Padnieprės vandenvardžius, taip pat padarė išvadą, kad nuo pačių seniausių laikų, pasie-

¹ K. Būga. Rinktiniai raštai. Sudarė Z. Zinkevičius (toliau: Būga RR), t. I. V., 1958, 526; t. III, 1961, p. 499, 729–730.

kiamų lingvistinės kontrolės, baltai buvo pagrindinis Aukštutinės Padnieprės etninis komponentas². V. Sedovas teigia: „Оказывается, что славянизация населения Верхнего Поднепровья и Подвинья происходила

² Toporov B. H., Trubachev O. H. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М., 1962 (toliau: ТТ), p. 232; taip pat žr. Гринблат М. Я. Белорусы. Очерки происхождения и этнической истории. Минск, 1968 (toliau: Гринблат Б), p. 145, ir kt.